

intervju | dr. Davor Vidas

ODVJETNIK Plavog planeta

Ugledni hrvatski stručnjak za međunarodno pravo mora objašnjava poseban globalni i antropoceni pogled na Plavi planet, smještajući u taj kontekst i hrvatsko upravljanje morem i budućnost Jadrana u Europskoj uniji uz osvrt na pitanja razgraničenja

razgovarao Šimun Županović

Dr. Davor Vidas, direktor Odjela za pomorstvo i pravo mora te znanstveni savjetnik u statusu redovitog profesora na uglednom norveškom Institutu Fridtjof Nansen, hrvatskoj je javnosti poznat prije svega u vezi s jadranskim pitanjima, osobito po višegodišnjem zalaganju za primjenu međunarodnog prava na Jadranu u primjerima hrvatskog proglašenja gospodarskog pojasa, tzv. ZERP-a, te hrvatsko-slovenskog razgraničenja na moru. Neposredni povod za ovaj razgovor s dr. Vidasom, međutim, jest upravo (31. siječnja!) najavljen objava novog tematskog broja renomiranog engleskog znanstvenog časopisa *Philosophical Transactions of the Royal Society*, periodičkog izdanja engleske inačice akademije znanosti. Riječ je o seriji A tog časopisa, izravnu ogranku najstarijeg kontinuirano objavljivana znanstvenog časopisa na svijetu, koji neprekidno izlazi još od 1665. godine te koji je i uveo anonimnu recenziju pri objavi znanstvenih članaka, poslije u znanosti prih-

vaćenu kao standard. Na stranicama *Philosophical Transactionsa* svoje je prve važne radove objavio Isaac Newton, objavljivali su i Charles Darwin, Michael Faraday...

U najnovijem tematskom broju časopisa *Philosophical Transactions of the Royal Society*, čija je dostupnost na internetskim stranicama časopisa najavljena za kraj siječnja, a objava tiskanog izdanja, te zatim predstavljanje na međunarodnoj konferenciji u Londonu, za proljeće ove godine, izaći će i znanstvena studija Davora Vidasa pod naslovom *Antropoceni i međunarodno pravo mora*. To je, poslije pune 32 godine, prvi tekst o međunarodnom pravu mora na stranicama časopisa *Philosophical Transactions*; zadnji je do sada bio članak poznatog engleskog diplomata Sir Rogera Jacklinga objavljen još 1978. godine, u vrijeme kad su se na *Trećoj konferenciji UN-a o pravu mora* vodile žučljive rasprave o oblikovanju novog pravnog poretka za svjetska mora, a koje su napokon, 1982. godine, rezultirale i danas vrijedećom *Konvencijom UN-a o*

Ideja antropocena nije katastrofična, njezina je srž u zabrinutosti da bi učinci što su ih ljudi potaknuli mogli presudno utjecati na dokidanje stabilnog stanja Zemljinog sustava, što bi izmijenilo odnose kojima su danas obuhvaćeni mora i oceani

pravu mora, koja obvezuje 160 država, među kojima Hrvatsku, ali i sve članice Europske unije.

Kako to da je časopis takva formata poput *Philosophical Transactionsa* odlučio objaviti pravni tekst jednog hrvatskog stručnjaka za međunarodno pravo koji je sada, ako možemo tako reći, 'na privremenom radu u inozemstvu'?

Možete, doista, jer izbjivanje iz Hrvatske, koliko god trajalo, uvijek smatram nečim privremenim, a osim toga mnoge su teme na kojima već niz godina radim usko vezane za Hrvatsku i Jadransko more. Međutim, ovdje govorimo o nečemu mnogo širem i obuhvatnijem, nečemu što se odnosi na sve zemlje i sva mora svijeta. Riječ je o antropocenu – a tako je i naslovljen zadnji tematski broj *Philosophical Transactionsa*, čime taj časopis, na samom pragu novoga desetljeća, pokreće temu za koju bi se s vremenom moglo pokazati da sadržava potencijal da to desetljeće na određeni način i obilježi. Ovo desetljeće, u koje smo netom zakoračili, moglo bi, po svemu sudeći, biti i desetljeće krupnih prekretnica...

Na kakve to prekretnice mislite?

Mislim da, prije svega, trebamo početi od sagledavanja razmjera onoga što je doista fundamentalno, dakle, od našeg života na Zemlji – života koji je usko povezan sa stanjem mora i oceana, koji prekrivaju oko 70 posto površine planeta. Prema UN-ovim prognozama, ove ćemo godine ponoviti vrhunac intenziteta u povećanju svjetskog stanovništva: iznova će trebati samo 12 godina da se broj ljudskog stanovništva poveća za još jednu milijardu, i to na ukupno sedam milijardi. To se takvom brzinom do sada dogodilo samo jednom u povijesti naše vrste, naime, svjetsko se stanovništvo već povećalo za jednu milijardu u samo 12 godina od 1987. do 1999. godine. O kakvim je proporcijama riječ, najbolje govori to što je

povećanje broja stanovništva do prve milijarde na Zemlji trajalo cijelu povijest čovječanstva, sve do početka 19. stoljeća. Živimo, moguće, u vrijeme u kojem je naša vrsta dosegla jedan svoj vrhunac – ali moguće i u vrijeme koje će biti označeno kao epoha antropocena.

Spomenuli ste već izraz antropocen; to bi, doslovno, značilo razdoblje čovjeka?

Zapravo je riječ o razdoblju Zemlje, a ne čovjeka, ali se izrazom antropocen želi upozoriti na postupno sve veći, a zatim već i odlučujući, utjecaj čovjeka na stanje Zemljinog sustava. Želi se reći da smo vjerojatno ušli u novu epohu, i to ne samo kronološku nego, prije svega, geološku. Naš način mjerenja vremena podijeljen je u rotirajuće, no akumulirajuće jedinice, što sada u gregorijanskom i julijanskom kalendaru započinju od prve godine Gospodnje, anno Domini. No, to je tek apstrakcija. Zemljino geološko vrijeme dijeli se, međutim, na posve drukčija razdoblja. Ona se temelje na geološkim podacima, a ti podaci bi sada, kako se tvrdi, mogli pružiti dokaze o bitnom utjecaju čovječanstva, odnosno nas kao vrste, neovisno o našim razlikama u vjeri, kulturi i rasi, ali zato ovisno o sredstvima što su nam na raspolaganju... dakle, o našem bitnom utjecaju na planet na kojem živimo, o tome da je čovječanstvo postalo globalno značajna geofizička prirodna sila. U svemu vrlo ozbiljno jest to da su cijelu inicijativu, umjesto ekologa, klimatologa i drugih, nedavno preuzeli geolozi, i to stratigrafi. A stratigrafija se, dakako, temelji na naslagama stijena, dakle, na najčvršćim pokazateljima što su nam na raspolaganju. Danas sve više svjetski istaknutih geologa, među kojima osobito članovi londonskog Geološkog udruženja, smatra da je Zemlja, poslije više od jedanaest tisuća godina stabilne epohe holocena, moguće već ušla u novu epohu svoje četiri i pol milijarde godina dugačke povijesti: u antropocen.

Govorimo li o nekom scenariju kataklizme?

Ne, srž je prije svega u promjeni, u izlasku iz dugotrajne ravnoteže koja traje barem onoliko dugo koliko traje i pamtivijek naše civilizacije. Nedavno je stoga započet znanstveni postupak kojem je cilj da se zaključi jesmo li i dalje u epohi holocena, za koju je tek u novije vrijeme 'ratificirano' da je započela prije 11.700 godina. To je do sada najduže interglacijalno doba stabilne klime u posljednjih 400.000 godina, uključujući i relativnu ujednačenost razine mora – čime je to, u cjelini, bila presudna okolnost za razvoj ljudske civilizacije i, u konačnici, omogućavanje suvremenog načina života. No, put do te i takve današnjice imao je, moguće, i presudne posljedice za Zemlju i atmosferu. Glavni je razlog za zabrinutost sada upravo u tome da bi učinci što su ih ljudi sami potaknuli mogli presudno utjecati na dokidanje tog stabilnog stanja Zemljinog sustava. Teza o novoj epohi u Zemljinoj povijesti, antropocenu, bude li na kraju i znanstveno verificirana, mogla bi u svemu tome doista postati ključna – i to osobito za naše osvještavanje o novom kontekstu u kojem se nalazimo.

Kako se postiže takva verifikacija, kakve su formalne procedure?

Procedura postoji, i vrlo je složena, no važno je pritom znati da je već pokrenuta, da je učinjen prvi korak. Konačna odluka o antropocenu kao mogućoj novoj epohi u Zemljinoj

povijesti u domeni je Međunarodne komisije za stratigrafiju i Međunarodne unije geofizičkih znanosti. U 2009. godini osnovana je Radna skupina za antropocen sa zadatkom da ispita stratigrafsku utemeljenost termina antropocen te da razmotri opravdanje za mogućće formalno prihvatanje novog razdoblja u Zemljinoj povijesti. Konačni ishod uključuje niz instanci, koje se sve trebaju usuglasiti o istom temeljnom zaključku. Prema tome, govorimo o postupku koji bi lako mogao potrajati cijelo ovo desetljeće...

Što u svemu tome radi jedan pravnik, stručnjak za međunarodno pravo i mora?

Sastav međunarodne Radne skupine za antropocen jest multidisciplinaran. Osim istaknutih geologa, kojih je, dakako, najviše, uključeni su i predstavnici nekih drugih prirodnih znanosti, to više jer je riječ o određenju doba koje ne pripada davnoj Zemljinoj prošlosti, nego našoj sadašnjosti. Tako, na primjer, u toj radnoj skupini sudjeluje Paul Crutzen, svojedobni dobitnik Nobelove nagrade za kemiju za otkrića vezana za Zemljin ozonski omotač. Osim stručnjaka iz područja prirodnih znanosti uključen je, zbog mogućih društvenih implikacija i relevantnosti procesa, i mali broj, za sada dvojica, predstavnika društvenih znanosti. Jedan od tih predstavlja znanost međunarodnog prava. Tako je, potkraj 2009., zapo-

čelo moje članstvo u Radnoj skupini za antropocen, na poziv voditelja skupine, inače predsjedatelja Komisije za stratigrafiju londonskog Geološkog udruženja, da sudjelujem s obzirom na moguće implikacije antropocena na razvoj međunarodnog prava i reguliranje iskorištavanja mora i prirodnih resursa. Do toga je došlo, pretpostavljam, na temelju mojeg višegodišnjeg bavljenja pitanjima globalizacije s obzirom na mora i oceane, o čemu sam u Oslu 2008. godine predsjedao programom međunarodne konferencije, te moguće i na temelju studije *Odgovornost za mora* što sam je napisao kao uvodno poglavlje za knjigu o povezanosti znanosti, tehnologije i prava za oceane u globalizaciji, a objavila ju je, u SAD-u i Nizozemskoj, izdavačka kuća Brill Academic.

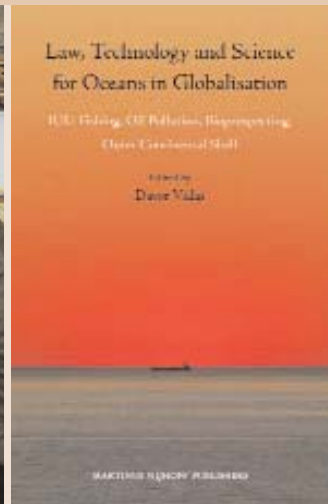
Što povezuje antropocen i međunarodno pravo mora?

U dosadašnjem razvoju međunarodnog prava mora možemo sagledati važne ideološke i ekonomske korijene pojedinih povijesnih prekretnica koje su vodile prema nastupanju antropocena. Prva nas vraća četiri stotine godina unazad, na kraj 16. i početak 17. stoljeća, doba prekretnice u globalnoj dominaciji na morima. U to se vrijeme Engleska i Nizozemska pojavljuju kao nove prekomorske sile, osobito nakon što osnivaju, između 1600. i 1602. godine, svaka svoju 'centraliziranu' istočnoindij-

sku kompaniju, obje dobro umrežene s državnim vlašću. Na oceanima su do tog vremena dominirali Portugal i Španjolska te među sobom dijelili interesne sfere. Nove sile u globalnoj areni, dvije pomorske zemlje, Engleska i Nizozemska, trebale su i novu, pravno uobličenu ideologiju – za oceane bez granica, na kojima vlada 'sloboda mora', kako je bilo naslovljeno teoretsko djelo Huga Grotiusa, objavljeno 1609. godine. More bez granica značilo je zapravo profit bez ograničenja, kojem se ništa na kugli zemaljskoj nije smjelo naći na putu, a što je vodilo zaposjedanju novih krajeva, tada isprva istočne Azije. Premda pod 'zastavom' ideala slobode, 'slobode mora', srž je bila u ideologiji ničim ometane slobode međunarodne trgovine. A riječ je, još i danas, o konceptu koji je u fundamentima suvremenog prava mora. Dva stoljeća poslije, na smjenu 18. i 19. stoljeća, omogućena je nova, ključna prekretnica: industrijska revolucija...

I tu bi, dakle, u dobu i učincima industrijske revolucije, bila izravna veza s nastupanjem antropocena?

Pojedini znanstvenici danas tako tvrde. Dakako, nije sporno da je ljudski utjecaj na okoliš bio raširen još i prije razvoja poljoprivrede, da je započeo prije više tisuća godina. Međutim, bitna je razlika u tome što ljudi u predindustrijsko doba nisu raspolagali tehnološkim mogućnostima po kojima bi se mogli mjeriti s velikim prirodnim silama. Do toga dolazi tek prelaskom na fosilna goriva. Razvoj visokoenergetskog društva omogućio je porast svjetskog stanovništva s jedne milijarde na početku 19. stoljeća na već sedam milijardi ove godine. Pritom je od 1945. započeo stadij koji se naziva 'veliko ubrzanje', u kojem su ljudi izmijenili globalni ekosustav brže i obuhvatnije nego u bilo kojem usporedivom prijašnjem razdoblju ljudske povijesti. Tada se najjasnije pojavljuje i povezanost geologije s razvojem međunarodnog prava mora.

Za Hrvatsku će put u Europu, odnosno njezino eventualno stvarno, a ne tek formalno članstvo u EU, uvijek voditi – put Jadranskog mora. No, čini se da hrvatski političari to uglavnom vrlo slabo vide i rijetko se kad time koriste

Na koji je način razvoj međunarodnog prava mora povezan s geologijom te kakve su pritom veze s antropocenom?

Poslije Drugog svjetskog rata Sjedinjene Države stupaju na scenu kao glavni pokretač novog smjera razvoja. Tada trend nije bio tek propagiranje 'slobode' nego i širenje isključivih suverenih prava obalnih država, i to na one dijelove podmorja za koje se vjerovalo da sadržavaju znatne naftne rezerve, a razvoj tehnologije u perspektivi je mogao omogućiti eksploataciju takvih podmorskih nalazišta. Tako se na inicijativu tadašnjeg predsjednika SAD-a Trumana u međunarodno pravo već u jesen 1945. uvodi novi pojam, epikontinentalni pojas, kao pravni režim inspiriran geologijom, a pokretan ekonomijom i politikom. Međutim, pravne definicije sadržavale su velike praznine, među kojima i odredbu što je mogla omogućiti 'parceliziranje' dna svih oceana. Stoga se, u drugoj polovici 60-ih godina, pojavljuju zahtjevi zemalja u razvoju tražeći 'pravdu', odnosno pravednu raspodjelu mineralnih bogatstava podmorja oceana. Sve je to zatim vodilo *Trećoj konferenciji UN-a o pravu mora* i današnjem pravnom poretku na morima, koji je, međutim, sazdan na temeljima izraslima u vrijeme u kojemu su okolnosti bile bitno drukčije od današnjih. U konačnici, danas imamo pravnu regulaciju za iskorištavanje mora koja je prikladna za epohu holocena, no po svojoj prilici već živimo u epohi antropocena.

Kako biste ukratko saželi današnje okolnosti i kakvi se zahtjevi za promjene sada postavljaju?

U samo nekoliko naraštaja sagorjeli smo velik dio fosilnih goriva, naime, ostataka vrsta koji su se taložili kroz nekoliko stotina milijuna godina. Porast stanovništva usko je povezan s

tom ekspanzijom uporabe fosilnih goriva, koja je pokretala industrijsku revoluciju i mehanizaciju poljoprivrede, omogućujući time i prehranu novih milijarda ljudi. Krupni utjecaji odrazili su se i kroz iskorištavanje oceana i morskih resursa, uključujući prije svega ribarstvo i pomorski transport. Nemojmo pritom zaboraviti da se danas 90 posto svjetske trgovine prevozi morem... Novi zahtjevi mogli bi se odnositi na uvođenje nove dimenzije u sadašnji međunarodnopravni poredak na morima. Taj je poredak temeljen na dvjema oprekama: na određivanju teritorijalnih granica između različitih suverenih vlasti i na opreci 'slobode mora', tj. slobodne trgovine i profita, i dijelova mora pod suverenom kontrolom. Znanstvenici upozoravaju, međutim, da osim teritorijalnih i ekonomskih granica postoje još – planetarne granice. Riječ je o znanstveno i numerički utvrdivim, premda još ne sasvim utvrđenima, iznosima do kojih je pritisak na Zemljin sustav održiv, npr. s obzirom na acidifikaciju oceana, biološku raznolikost, koncentraciju ugljikova dioksida u atmosferi... No, uvođenje takve nove dimenzije regulacije kao parametra, osim pred znanstvene, stavlja nas pred neke druge, složene ovozemaljske dileme.

Koji su bitni problemi i kakvi su izgledi za uvođenje promjena?

Premda su se porast broja svjetskog stanovništva i iskorištavanja resursa odvijali usporedno, u dva su važna aspekta oni bili vrlo neujednačeni. Prvo, glavne utjecaje na globalnoj razini uzrokovala je manjina svjetske populacije. Drugo, porast broja svjetskog stanovništva u zadnjih dvjesto godina uvelike je nadmašao porastom razine korištenja energijom i porastom

globalnog gospodarstva. Promjene tih trendova, premda potrebne, ne zadiru samo u ekonomska pitanja nego i u važne segmente ljudskih prava, pa i u naš sadašnji način života. A na nacionalnom planu pitanja postaju i te kako osjetljiva, pri čemu pokretanje reformi o kojima je ovdje riječ gotovo jamči gubitak izbora... Tako se možemo pitati sjedimo li sada svi zajedno u nekoj vrsti perpetuum mobile i dokle će se taj naš antropocentrični stroj moći tako kretati.

Koji su u tom kontekstu osnovni problemi na Jadranu i koliko je Jadransko more i dalje očuvano?

Premda je opća razina očuvanosti ovdje naizgled i dalje relativno dobra, more, osobito poluzatvoreno poput Jadrana, povezan je ekosustav. Glavni problemi nisu lako vidljivi široj javnosti. No, problema ima i ozbiljni su. Jedan takav jest pojava tzv. mrtvih zona zbog posljedica ljudskih djelatnosti koje u konačnici u moru i podmorju dovode do manjka kisika, izvora života. Dio sjevernog Jadrana, i to osobito onaj uz zapadnu obalu, uz ušće rijeke Po, nažalost je među primjerima pojave takvih mrtvih zona u poluzatvorenim morima svijeta, uz dijelove Baltičkog mora, Crnog mora, Meksičkog zaljeva... Ujedno su to mora izložena intenzivnom industrijskom ribolovu, s čime je povezan drugi veliki jadranski problem, a to je znatan prelom pridnenih ribljih naselja. Pridnene vrste, dakako, postižu visoku tržišnu cijenu. A kako je Jadransko more relativno usko i plitko, izlov je olakšan, čime i vrlo profitabilan. Jasno je da su ti problemi prije svega vezani za najopsežnije industrijske djelatnosti i najveću jadransku ri-

bolovnu flotu, dakle, zapadnu, talijansku obalu.

U jadranskim odnosima i osobito u kontekstu približavanja EU kako vidite položaj i budućnost Hrvatske?

Za Hrvatsku će put u Europu, odnosno njezino eventualno stvarno, a ne tek formalno članstvo u EU, uvijek voditi – put Jadranskog mora. No čini se da hrvatski političari upravo to, što im stoji pred očima i što im jest u vlastitim rukama, uglavnom vrlo slabo vide i rijetko se kad time koriste. Sad više, doista, ne govorimo o antropocenu, nego o položaju Jadranskog mora i Hrvatske na njegovoj istočnoj obali. Ali, i mjere zaštite mora sa svime time usko su povezane, što se najčešće slabo uočava ili se katkad vješto prikriva. Obično se pritom kaže samo prvi dio rečenice 'Hrvatska je mala zemlja' – a zaboravlja se ili izostavlja reći nastavak, 'na iznimno važnom strateškom položaju'. Načini zaštite tog položaja višeslojni su, no za to je doista potrebna politika. Politikantstvo nije dovoljno.

I Hrvatska i Norveška zemlje su na rubnim dijelovima Europe. Kako biste usporedili odnos tih dviju zemalja prema moru?

Osim sličnosti ima, jasno, i brojnih razlika. No, pritom ne mislim ponajprije na naftu, nego na smještaj tih obala u odnosu prema Europi. Doista, poslije ulaska Bugarske i Rumunjske u EU u Europi su samo dvije strateški važne obale ostale izvan EU. Jedna je na jugu Europe: istočna obala Jadrana, na kojoj Hrvatska, pod svojom suverenom, ima pretežni dio. A druga važna obala izvan EU jest dugačka obala Norveške na sjeveru Europe.

Iza nje, međutim, ne stoje razne zemlje bez morskih obala. Za razliku od tog položaja, Hrvatska je, na istočnoj obali Jadrana, između Jadranskoga mora kao prometnog pravca s jedne strane i niza zemalja u unutrašnjosti s druge. To je jedan trajni i specifični aspekt položaja Hrvatske na Jadranu, o kojem uvijek treba voditi računa. Drugi je aspekt to što je norveška obala otvorena prema oceanu. Za razliku od toga, Hrvatska je obala smještena unutar poluzatvorenog mora, na čijoj je suprotnoj strani jedina velika ekonomska sila na tim obalama, Italija. No, ona je ujedno i glavna jadranska regionalna politička sila...

Kako je važna pitanja zaštite mora, na primjer s obzirom na ribarstvo, riješila Norveška?

Norveška i Hrvatska uvodile su zaštitu morskih resursa ispred svojih obala na jako različit način. Primjer gospodarskog pojasa vrlo je ilustrativan. Norveška je isprva radila na međunarodnoj afirmaciji ovlasti obalnih država za uvođenje mjera zaštite i upravljanja morskim resursima još u prvoj polovici 70-ih godina prošlog stoljeća, u vrijeme kad gospodarski pojas nije bio dio međunarodnog prava. Tek poslije toga je, 1976. godine, među prvima u svijetu, uvela gospodarski pojas, čime je svojim suverenim pravima zahvatila oko dva milijuna četvornih kilometara mora. Dvadeset i sedam godina poslije Hrvatska je 2003. proglasila gospodarski pojas, i to među zadnjim obalnim zemljama u svijetu; od ukupno 150 oko 130 ih je do tada već uvelo takav ili sličan morski pojas. Pritom ga nije nazvala međunarodno afirmiranim pravnim terminom, nego ZERP. Taj potez nije afirmirala na međunarodnoj razini, nego unutar

domaće politike. ZERP se odnosio na tek 20-ak tisuća četvornih kilometara mora, dakle, na oko sto puta manju površinu od norveškog, ali je i od toga Hrvatska na kraju pristala izuzeti od primjene članice EU. Norveška je, naprotiv, s EU sklopila međunarodni ugovor o uređenju odnosa u ribarstvu. U EU je, dakako, uvijek dobrodošla...

Već godinama zagovarate primjenu međunarodnog prava na otvorena pitanja razgraničenja na Jadranu nastala poslije raspada Jugoslavije. Pritom ne mislim samo na spor sa Slovenijom. Kako vidite cjelovitu politiku prema tom segmentu jadranskih pitanja?

Bit rješavanja ovdašnjih otvorenih pitanja razgraničenja jest da se ona postignu onako kako se to čini i drugdje u Europi: ravnopravnim dogovorom onih država koje se razgraničuju, bez intervencija sa strane, a ako to nije moguće, rješavanjem pred međunarodnom pravosuđnom instancom, temeljem za sve jednakog međunarodnog prava. To je dugoročno ključno za dobrobit ovog prostora, koji neki sada rado nazivaju 'zapadni Balkan'. Dok god se ovdje nude razni 'inovativni modeli' nekakvih 'zapadnobalkanskih' načina razgraničenja, ne govorimo o redovitim odnosima među punopravnim subjektima međunarodnog prava, dakle, državama. A dok toga ovdje ne bude, granice neće biti trajne i stabilne. Eksperimentalni oblici arbitražnih sporazuma i pokušaji iznuđivanja političkih nagodbi, umjesto pravnih rješenja, sve pod prividom 'približavanja EU', u stvarnosti udaljuju ovdašnje zemlje od Europe. I to dok svi zajedno moramo gledati prema antropocenu jer se kotač povijesti ne vrti unazad... ■